

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Journal of Social Sciences
Cilt/Volume: 2004-2 Sayı/Issue: 9

1924-1965 YILLARI ARASINDA SÜLEYMAN DEMİREL Saadet AYDIN*

ÖZET

Süleyman Demirel, 1965 yılında Adalet Partisi Genel Başkanı olarak aktif siyasete girmiş ve 12 Eylül darbesine kadar bu görevi yürütmüştür. Çeşitli dönemler Başbakanlık yapmış, Cumhurbaşkanlığı'na kadar yükselmiştir. Türk siyasal yaşamına yön verenler arasında yeri olan bu siyaset adamının siyasal kimliğini oluşturan koşullar, yani 1924'den 1965'e kadar olan yaşam öyküsü, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Süleyman Demirel engaged to the active politics as the Leader of Justice Party and remained in this position since the *coup d'etat* at 12 September. He became the Prime Minister several times in the history of the country and raised up to the Presidentship. The conditions forming the political identity of this politician, who has a special place in between the ones who shaped the Turkish political life, in other words, his life story since 1924 till 1965, is the main topic of this study.

GİRİŞ

Eldeki bu çalışma, Türk siyasal yaşamında önemli roller üstlenmiş olan bir siyaset adamının, Süleyman DEMİREL'in hayatını konu almaktadır. Kasım 1924'de Batı Anadolu'nun bir köyünde başlayıp 1965 yılı genel seçimlerinde TC Devleti'nin başbakanı olana kadar geçen 41 yıllık bir yaşam öyküsüdür burada anlatılan. Ama bu konuyu asıl önemli kılan, O'nun 1965 yılında aktif olarak girdiği siyaset sahnesinde çok uzun yıllar ve değişik rollerde ustalıklı oynayabilmesidir.

Çalışmanın amacı, Demirel'in siyasi kimliğini üreten koşulları, ailesini, eğitimi ve Devlet genörgütü (bürokrasisi) içerisindeki yükselişini ortaya koyarak, bir Türk siyaset adamı profilini çizmektir.

---

* Dr. AİBÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Konunun sınırları her ne kadar O'nun siyasi yaşama işlevsel olarak girişiyle sona eriyorsa da konunun önemi O'nun sonraki, yani siyasette etkin olduğu dönemlerinden kaynaklanır. 1971 ve 1980 yıllarında asker eşliğinde ayrıldığı koltuğa, yılmadan, usanmadan ve güçlenerek dönmesiyle, söyledikleri ve yaptıklarıyla önem kazanır. Ya gündemin odağında yer alan ya da gündemi belirleyen kişi olduğu için önemlidir. Türkiye'de uzunca bir dönem "merkez sağ" temsil ettiği ve belki de en ilginç "köylü başbakan", "köylü cumhurbaşkanı" olduğu için önemlidir.

Böylece konu, amaç ve sınırları belirlenen bu çalışmada, ilk olarak aile yapısı ve İslamköy'e ilişkin bilgiler yer almakta, ardından İstanbul'a kadar uzanan eğitim yaşamı ve bunun uzantısı olan DSİ günleri ve en son olarak da AP içerisindeki yerini alıp 1965 seçimlerine hazırlanması süreci işlenmektedir. Çalışma, bir genel değerlendirme ile sona ermektedir.

Bir tür biyografi denemesi olan bu çalışma, bir siyaset adamının özel yaşamını konu aldığı için, bu yaşamın asıl sahibi olan kişinin ağzından bilgi alarak değil de mevcut çalışma ve kaynaklardan yararlanarak hazırlandığı için ve Devlet'in en tepesine kadar yükselen bu kişinin henüz küçük bir çocuk veya sıradan bir yurttaş olduğu dönemlerini kapsadığı için, yazıya dökülmesinde oldukça büyük güçlükler yaşanmıştır. En azından bir "hitap" ya da adlandırma sıkıntısı çekilmiş, değişik kaynaklardaki çelişkili bilgilerin ayıklanmasında zorluklar yaşanmış ve olabildiğince tarafsız bir çalışma ortaya koyabilmek için akademik kaygılar dışındaki bütün kaygılar göz ardı edilmeye çalışılmıştır.

1. İSLAMKÖY'DEN İSTANBUL'A

Resmî kayıtlarda doğum tarihi 1 Kasım 1924. Doğum yeri, Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy. Dolaksızoğlu ailesi, bebeklerine Süleyman Sami Gündoğdu adını vermiştir. Ablası Afife'den sonra Dolaksızoğlu ailesinin ikinci çocuğudur. Bir Anadolu köylü ailesinin, Hacı Yahya ile Hacı Umman'ın ilk erkek bebekleridir.

Baba Hacı Yahya, Kurtuluş Savaşı'na İstiklal Ordusu'nun Süvari Kolordusu içinde katılmış, çeşitli cephelerde yıllarca savaştıktan sonra doğduğu köye dönmüştür. 150 dönüm toprağı ve koyun, keçi, çift hayvanlarından oluşan bir sürü ile orta halli bir Anadolu çiftçisidir¹. 1920'lerde İslamköy, 300 haneli bir köydür. Kara tren 23 km ötedeki Isparta'ya kadar ulaşmıştır. Köyün üç öğretmenli bir ilkokulu, üç ya da dört bakkalı, nalbantı, demircisi, veterineri ve üç camisi vardır. Yol, su ve elektrik diğer köyler gibi İslamköy'e de henüz ulaşmamıştır.

¹ Nimet Arzık, *Demirel'in İçi-Dışı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s.29.

Bir toprak ağası olmasa da köyde oldukça etkili, saygı gören ve sözü geçen bir kişi olarak tanınan Hacı Yahya, Cumhuriyet'in tek partili döneminde köye muhtar seçilmiş ve uzun yıllar bu görevi sürdürmüştür. 1965'den sonra da köyde kurulan belediyenin başkanlığını yapmıştır². Demirel babasından söz ederken, O'nun okula gitmediği halde okuma yazma bildiğini, ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarını yakından izlediğini, az konuşan, çalışkan, hoşgörülü ve iyi bir müslüman olduğunu söyler³. Bütün çocuklarına toprağı ekip biçmeyi, hayvanlarla ilgilenmeyi öğretmiş ve onlara "Ne olur ne olmaz. Dünya halidir. Toprak sizi aç bırakmaz. Namerde muhtaç etmez. Bundan daha sağlam dayanak olmaz. İhtiyaç hasıl olursa, ona dönersiniz. Toprak vefalıdır, cömerttir..." diyerek, topraktan kopmamalarını öğütlemiştir⁴. Hacı Yahya, çocuklarını birer çiftçi gibi yetiştirirken, bir yandan da onların okuması için elinden geleni yapmıştır. 7 yaşındaki Süleyman da diğer çocuklar gibi köydeki ilkokula yazdırılmış ve okulla birlikte cami hocalarından ders almaya başlamıştır. Arzık ile yaptığı söyleşide Demirel, babaannesi Şehriban Hanım'dan kendisinin ve kardeşlerinin din bilgisi aldıklarını ve O'ndan çok etkilendiklerini anlatır. Aynı yıllarda Isparta'nın oldukça ünlü bir konuğu vardır. Said-i Nursi, Atatürk'e ve Cumhuriyet rejimine karşı olduğu için Isparta'nın Barla kazasına sürgün gönderilmiştir. İslamköy'ün 15-20 evinde Risale-i Nur el yazısı ile çoğaltılmakta ve Nursi'nin düşünceleri ağızdan ağza yayılmaktadır. Demirel'in babası ve dayısı da sık sık Nursi'yi ziyaret edip, O'nunla yaptıkları konuşmaları köy kahvesinde köylülere aktarmaktadırlar. Demirel'e Kur'an dersleri veren Hafız Ali de Nursi'nin izleyicilerinden olduğu için sonraki yıllarda Denizli'ye sürgün gönderilmiş ve orada tutuklu olarak ölmüştür⁵.

Gerek evde gerekse camide oldukça yoğun bir dinsel eğitim alan Demirel, İlkokul bittiğinde ortaokul için İslamköy'den ayrılmak zorundadır. Ortaokul, 4,5 saat uzaklıktaki Isparta'dadır ve köyle kent arasındaki ulaşım koşullarının olumsuzluğu nedeniyle Demirel, ortaokul yıllarını köyünden ayrı geçirecektir. Babası oğlunun rahat okuyabilmesi için Isparta'da bir ev tutmuş ve nenesini de O'na bakması için başına koymuştur. Evin bütün ihtiyaçlarını köyden getirmiş ve neneyle torunu Isparta'da bırakarak köyüne dönmüştür.

Ortaokullu Demirel, toplumsal sınıflar arasındaki statü ayrımını ilk kez bu okulda görmektedir. Her sınıf, A,B,C diye üç kola ayrılmıştır. A'da iyi giyimli, kent yaşamına alışmış memur çocukları; B'de orta tabakadan esnaf çocukları ve C'de ise giyimi ve görünümüyle yoksul olduğu anlaşılan köylü çocukları okumaktadır. İslamköy'lü Süleyman da C sınıfının öğrencisidir⁶.

² Ahmet Kahraman, *Devr-i Süleyman*, Sel Yayıncılık, İstanbul 1993, s.16.

³ Arzık, a.g.e., s.29.

⁴ Aynı Eser, s.30.

⁵ Yeni Asya, *Kalkınmanın Manevi Yönü Demirel*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1987, s. 82

⁶ Arzık, a.g.e., s. 45.

Isparta'dan köye hafta sonu tatillerinde de gidemeyen Demirel, uzun tatilleri ipe çektiği ve ailesine, köyüne karşı özlemle dolu olduğu bu üç yılı, yalnızca ders çalışarak geçirir. Üçüncü yılın sonunda üç arkadaşıyla birlikte parasız yatılı lise sınavlarını kazanmıştır. O tarihlerde yakın illerde lise yoktur. Ailesi O'nu Muğla Lisesine uğurlar. Burada birkaç ay okuduktan sonra okul aşırı kalabalık olduğu gerekçesiyle kapatılır ve Demirel, Afyon Lisesi'ne gönderilir⁷.

II. Dünya Savaşı başlamış ve eli silah tutan bütün erkekler askere çağırılmıştır. Bu yüzden Afyon Lisesi bayan öğretmenlerle doludur. Bu öğretmenlerden birisi, Amerika'da eğitim görmüş olan İngilizce öğretmeni, İslamköy'lü lise öğrencisini öylesine derinden etkilemiştir ki, eğitimde Fransızca'nın egemen ve moda olduğu bu dönemde Demirel İngilizce'yi seçmiştir. Üstelikte İngilizce, C sınıfında verilmektedir. Diğer seçimi ise fen bölümü olmuştur. Daha o günlerde aklında mühendis olmak vardır. "Minarenin tepesine su çıkarmak"⁸ için, "yeşil başağın tane doldurmadan kurumaması için"⁹ köylere su götürmek vardır kafasında.

Artık 17'sine gelmiş, liseyi başarıyla bitirmiş ve yine parasız yatılı olarak 1941-1942 döneminde İstanbul Mühendis Mektebi'nin giriş sınavlarını kazanmıştır. Sınavı kazandığı tarihte 6 yıllık Mühendis Mektebi olan okul, 1946 yılında 5 yıllık İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşmüştür. Eğitimine Makine Bölümünde başlayan Demirel, ikinci yılında İnşaat Bölümüne geçmiş ve 1949'da İnşaat Yüksek Mühendisi olarak okuldan mezun olmuştur¹⁰.

İTÜ'deki 7 yıl Demirel için teknik konuların yanı sıra, edebiyat, spor ve İngilizce'ye yöneldiği yıllar olmuştur. Okulda, "Edebiyatçı Sülüman" olarak anılmaya başlamış, okulun futbol ve basketbol takımlarının maçlarında gönüllü amigoluk yapmış ve Beatriz Dershanesinde İngilizce kurslarına devam etmiştir. Yine bu okulda, Batılı eğitim almış hocalardan, düşüncenin "tümegidim" yani nedenlerden sonuca ulaşma yöntemini öğrenmiştir¹¹. Makine Bölümünde Necmettin Erbakan ile tanışmış, kardeşi Şevket'in sınıf arkadaşı Turgut Özal'la ilk kez burada karşılaşmıştır. Ancak, her ikisi de arkadaş gurubunun içinde yer almamıştır.

Ailesi, Demirel Üniversite'yi kazandığında, O'nu İstanbul'un kötülüklerinden korumak için, dayısının kızı Nazmiye Şener ile nişanlamışlardır. Belki bunun da etkisiyle genç Demirel İstanbul'a hep uzak durmuş, okul yıllarında bir gece olsun Beyoğlu'nun cazibesine kapılmamıştır. Köyü, ailesi ve nişanlısı, O'nun İstanbul'la arasındaki görünmez duvarı olmuş, o

⁷ Aynı Eser, s.51.

⁸ Salim Koçak, **Demirel'de Bir Başka Boyut**. Gündem Ajans Yayıncılık, Ankara 1991, s. 25.

⁹ Arzık, a.g.e., s. 15.

¹⁰ Koçak, a.g.e., s. 45

¹¹ Arzık, a.g.e., s. 62.

büyük kentle kaynaşmasını engellemiştir. O İstanbul’da okurken nişanlısı da boş durmamış, kız sanat enstitüsünü okuyarak evliliğe hazırlanmıştır¹².

Sonunda, 1948 İTÜ yıllığında Demirel’e ayrılan bölümde, O’nun tek bıyıklı fotoğrafının altında şu satırlar yer almıştır¹³:

“Daimi ve metodik çalışması ile ve iyi işleyen kafası ile, herkese yardıma koşmayı adeta kendisine vazife addetmesiyle Süleyman, makine şubesinin (...) inşaat şubesine muazzam bir hediyesidir. Kağıt oyunu oynamayan nadir talebedendir. İnşaat etüdüne heykelinin yapılması düşünülmektedir....”

Demirel, 1948’de derslerini bitirmiş ama mezun olamamıştır. Bir dersten boykota katılarak sınava girmediği için¹⁴, mezuniyeti 1949 yılına uzamıştır¹⁵. Ancak, evlilik için daha fazla beklentilerine gerek yoktur ve 1948 yılının Aralık ayının 12’sinde bir köy düğünü ile 6 yıllık nişanlısı Nazmiye Hanım eşi olmuştur. Üç gün üç gece süren düğüne Demirel, ancak üçüncü günün sonunda yetiştirebilmiştir¹⁶.

Demirel, çalışma yaşamına 1946 yazında Isparta Devlet Hastanesi’nin inşaatı ile başlamıştır. Bu inşaat O’nun emeğine karşılık para kazandığı ve işçilerle bir arada olduğu ilk iş deneyimidir. 1947 ve 1948 yazlarında ise Burdur’da ve Bucak ilçesinde inşaat kontrolörlüğü yapmıştır¹⁷. Bu inşaatlar O’nun okul bilgilerini uygulamaya dökmesinde yardımcı olmuştur ama bunlar geçici işlerdir. Parasız yatılı okuyarak Devlete borçlandığı on yılın geri ödenme zamanı gelmiştir.

2. BARAJLAR KRALI VE DSİ GENEL MÜDÜRÜ DEMİREL

Demirel 1949 yılında, yani mezuniyetinin hemen ardından Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde (EİEİ) göreve başlar. O güne kadar sanki hiç kimse Türkiye’nin su depolarından, var olan göllerinden elektrik üretmeyi düşünmemiş ya da buna kalkışmamıştır¹⁸. Bu yüzden köyler karanlık ve ışık kente özgü bir güzellik olarak kabullenilmiştir.

Demirel’in ilk proje çalışması Hazar HES (Hidro Elektrik Santrali) olur. Bu proje ile Hazar Gölü’nden elektrik üretmek ve göl sularıyla da Elazığ Ovası’nı sulamak amaçlanmaktadır. Üretilecek olan enerji, Cumhuriyet’in ilk 25 yılında üretilen enerjiye neredeyse eşit güçte olacaktır. Dönemin su işleri reisi “ bu

¹² Kahraman, a.g.e., s.36.

¹³ Koçak, a.g.e., s.45.

¹⁴ Cevdet Aykan, “Demirel’in Anlamı” *Devlet Anlayışı Eser ve Hizmetleriyle Süleyman Demirel*, ISVAK Yayın No:3, Ankara 1994, s. 7.

¹⁵ Arzık, a.g.e., s. 58.

¹⁶ Koçak, a.g.e., s.23.

¹⁷ Arzık, a.g.e., s. 64.

¹⁸ Ekrem Ceyhan, “Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel’in Yaptığı Büyük Hizmetler ve Gerçekleştirdiği Yatırımlar”, *ISVAK Yayın No:3*, Ankara 1994, s.69.

kadar enerji nerede kullanılacak” diyerek projeyi onaylamaktan çekinmektedir ama Demirel, fazla enerjinin Elazığ ve çevresinde hem ısıtmada hem de tarımda kullanılacağını anlatarak projeyi onaylatır. Böylece Hazar HES inşaatına başlanır¹⁹.

Hazar HES inşaatı devam ederken, 1949-1950 arasında Demirel, barajlar, elektrifikasyon ve sulama konularında çalışmak üzere Amerika’ya gönderilir. Türkiye’den Amerika’ya gönderilen ilk mühendistir. “Bureau of Reclamation” adlı bir şirkette yabancı mühendislerle birlikte çalışmalar yapar. Türkiye’ye döndüğünde ise ülkede çok şey değişmiş, çeyrek asırlık CHP iktidarı sona ermiş ve fiilen çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. Yeni iktidar DP, Demirel’in görüşlerine ve yaşam pratiğine daha yakındır.

Ülkeye döner dönmez Seyhan Barajı projesinde çalışmaya başlamıştır. Dönemin Su İşleri Daire Başkanı Hikmet Turat, Demirel’in Seyhan Projesini sunuşundan etkilenecek, EİEİ’den bu genç mühendisin kendilerine verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Demirel DSİ’de Fen Heyeti Müdürlüğü’ne atanır²⁰.

Bu dönemde Hirfanlı, Gediz ve Kemer barajlarının ihaleleri yapılmış ve DSİ’nin iş yoğunluğu artmıştır. Eşgüdümü sağlamak ve işleri kolaylaştırmak için Barajlar Dairesi Reisliği kurulur ve başına da Demirel getirilir. Tarih, 29 Temmuz 1955’dir²¹. Henüz bu dairenin başına getirilmeden önce, 1954 yılında Demirel, Eisenhower Fellowship bursu kazanarak eşi Nazmiye Hanım’la birlikte Amerika’ya ikinci kez gönderilir. Yaklaşık bir yıl kaldıkları Amerika’da Nazmiye Hanım İngilizce öğrenmiş ve ehliyet alarak Türkiye’ye dönmüştür. Demirel ise döndükten hemen sonra daire reisi ve iki ay sonra 23 Eylül 1955’de de İstifa eden Turat’ın yerine DSİ Genel Müdürü olmuştur²².

DSİ Genel Müdürlüğü, Başbakan Menderes’in en çok önem verdiği kuruluştu. Yurdun dört bir yanında yatırımlar yapıyor, istihdam yaratıyor, köylünün, çiftçinin yüzünü güldürüyordu. Temel atma ve açılış törenleriyle halkın ilgisini çekiyor, hükümetin kendisini kanıtlanmasına aracı oluyordu. 31 yaşındaki Genel Müdürü ise gençliği, eğitimi ve halkın dilinden konuşmasıyla sempati topluyordu.

Demirel’in Genel Müdürlüğü döneminde DSİ bir çok ilke imza atmıştır. Çalışanlarına tatil kampları kuran (ilk kamp Haziran 1957’de İstanbul İdealtepe’dedir), yine çalışanları arasında iletişim kurma amacı ile dergibülten çıkartan, Ankara’daki kendi salonunda “şiir geceleri” düzenleyerek dönemin tanınmış şairlerini çağıran, çalışanları yönetime katılmaları için özendiren,

¹⁹ Aynı Eser, s. 70.

²⁰ Nemci Sönmez, “Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesinde ve Köy Kalkınmasında Sayın Süleyman Demirel”, *Devlet Anlayışı, Eser ve Hizmetleriyle Süleyman Demirel*. ISVAK Yayın No:3, Ankara 1994, s. 56.

²¹ Ceyhan, a.g.e., s. 70.

²² Aynı Eser, s. 70.

cesaretlendiren ilk ve ayrıksı bir kamu kurumudur DSİ. Bütün bunlar Demirel'in öncülüğü ve isteği ile yapılmakta, DSİ Bülteni'nin baş yazılarını da Demirel kaleme almaktadır. Yine DSİ, çalışanlarına hizmet içi eğitim veren ilk kuruluş olmuştur²³.

Demirel, DSİ'nin başında olduğu dönemde, o güne dek alışlagelmiş yönetici tipinden farklı bir görünüm sergilemektedir. Bülteninde sürekli olarak "benim kapım her zaman, herkese açıktır. Gelip benimle konuşabilirsiniz... Yapıcı olmak ve şahıslarla uğraşmamak şartıyla iyiye hizmet edecek her şeyi amirlerinizle ve benimle konuşabilirsiniz..."²⁴ mesajını vermektedir. Yeni, farklı, ilginç her türlü düşünceye açıktır ve çalışanların bilgi ve düşüncelerini kurumla paylaşmalarını istemektedir. DSİ'yi tanımlarken şu sözleri kullanır²⁵:

"Bir memleketin iki unsuru vardır. Biri beşeri, diğeri coğrafidir. Biz buna insan ve toprak diyoruz. İşte Devlet Su İşleri bu iki unsura muhtaç olduğu suyu temin eden bir kuruluş olacaktır." DSİ, "çatlamış topraklarla üzerindeki mavi gök kubbenin arasında kalmış olan insanların, insanlık mücadelesidir."

Genel Müdürlüğü sırasında Demirel'le Menderes arasında en sıcak ve yakın ilişki, Seyhan Barajı'nın açılış töreninde yaşanır. Bu törende Menderes, barajın yapımında en çok emeği geçmiş olan Demirel'e "Hadî çık sen açış konuşmasını yap" der²⁶. O'nun "Barajlar Kralı" olarak anılmaya başlanması belki de bu açılış konuşmasının sonucudur.

3. İHTİLAL SONRASI VE İKTİDAR ÖNCESİ DÖNEM

Demokrat Parti'ye yönelik 1960 ihtilali, Demirel'i DSİ Genel Müdürlüğü koltuğunda yakalamıştır. 27 Mayıs hareketi DP'nin bütün bürokratlarını tedirgin ederken, Demirel'in bu görevi daha fazla sürdürmesi olanaksızdır. 36 yaşındadır ve henüz askerliğini yapmamıştır. Yapılacak en akılcı şeyi yaparak istifasını sunar ve kışlanın yolunu tutar²⁷.

²³ Koçak, a.g.e., s. 74.

²⁴ Koçak, a.g.e., s. 58.

²⁵ Ceyhan, a.g.e., s.71.

²⁶ Tanju Cılızoğlu, *Zincirbozandan Bugüne Demokrasi Mücadelesinde Demirel*, Matav Ltd. Şirketi, Ankara 1988, s. 10.

²⁷ Aynı Eser, s. 10

Demirel, 12 Temmuz 1960'da başladığı askerliğinin ilk altı ayını, Ankara'daki Ordu Donatım Yedek Subay Okulu'nda geçirir. Kalan bir yıllık süreyi ise 30 Eylül 1960'da kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışarak tamamlar. Burada Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında görev alırken, çalışma saatleri sona erdiğinde Kavaklıdere'deki evinde geceyi geçirebilmektedir²⁸.

1961 yılının Türkiye'sinde ise DP'nin kadroları Yassıada'da yargılanmakta, birbiri ardı sıra ölüm cezaları verilmektedir. Halkın oylarıyla on yıl iktidarda kalmış bir parti tarih sahnesinden hızla silinmektedir. DP, ardında büyük bir kitle ve boşluk bırakarak yok edilmektedir. İşte tam da bu sırada siyaset dünyasında DP'nin oylarını ve tabanını toplayacak bir parti kurulması gereği doğar. Merkez sağda böyle bir parti, ılımlı muhalefetle CHP karşısında denge unsuru olacak, merkez sağ oyların Meclis'te temsilini sağlayacaktır. 11 Şubat 1961, aranan bu partinin, Adalet Partisi'nin doğum günüdür²⁹. İhtilale karşı tavır almış insanların partisi olan AP, ilginçtir, ihtilal sonrasının ilk Genel Kurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulmuştur. Demirel ise partideki yerini 1962 yılında Genel İdare Kurulu üyesi seçilerek alacaktır. 1961, Türkiye için koalisyon hükümetlerinin başlangıç yılıdır aynı zamanda. Kurulan 1961 tarihli hükümette İnönü'nün CHP'si ile Gümüşpala'nın AP'si ortaktır. Bu ortaklığa CHP 12, AP ise 10 bakan vermiş ve uzun yıllardan sonra Atatürk'ten yasaklı İnönü başbakanlığa yükselmiştir. 2 Aralık 1961'de Meclis'ten güvenoyu alan hükümet, 30 Mayıs 1962'de İnönü'nün istifası ile düşer³⁰. Gevgilili'ye göre bu istifa, İnönü'nün Gümüşpala ve AP'den kurtulmak için başvurduğu bir taktiktir. Gerçekten de Haziran 1962'de İnönü, YTP, CKMP ve bağımsızlarla bir araya gelerek II. İnönü Koalisyon Hükümeti'ni kurar³¹.

1962 başında AP Genel İdare Kurulu üyesi olan Demirel, tam bu sıralarda bağımsız danışman ve yüklenici olarak çalışmakta, bir yandan da ODTÜ'de su mühendisliği konusunda dersler vermektedir. Morrison-Knudson adında Dünya çapında yatırımcı bir Amerikan şirketinin de Türkiye temsilciliğini yapmaktadır. Bu şirket, Ereğli Demir-Çelik ile ODTÜ'nün bir kısım tesislerinin yapımını üstlenmiş, Demirel ise şirketin Türkiye'deki haklarını korumak üzere görevlendirilmiştir. Demirel, Morrison'un ODTÜ tesisleri için anlaştığı maliyet bedelinin, gerçekleşen maliyetlerin çok altında kaldığı gerekçesiyle Türkiye aleyhine dava açmış ve bu olayla basının ilgisini çekmiştir. Böylece, bu tarihten sonra "Morrison Süleyman" olarak anılmaya başlar³².

²⁸ Kahraman, a.g.e., s. 44.

²⁹ Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, Altın Kitaplar, Bilim ve Sorunlar Dizisi, İstanbul 1981, s.166.

³⁰ Aynı Eser, s. 218.

³¹ Aynı Eser, s. 224.

³² Aynı Eser, s. 237.

Yine aynı yıl ODTÜ'nün su ihalesine giren Demirel, bazı iddialara göre yolsuzluk yaparak³³ ihaleyi kazanmış, malzemeler için üniversitelere tanınan vergi bağışıklığını kendi adına kullanarak haksız kazanç sağlamıştır.

Demirel'in AP içerisinde yıldızının parlaması ise Gümüşpala'nın ölümü ile gerçekleşir. Genel İdare Kurulu üyeliğinden sonra, Saadetin Bilgiç'le birlikte genel başkan yardımcılığına gelen Demirel, 24 Mart 1963'de sol eğilimli gurupların AP Genel Merkezi'ni taşlamasıyla³⁴ partiden ayrılmıştır. Bu olay Bilgiç gurubunun en önemli kozu olmuş, her fırsatta "korktu ve şapkasını alıp kaçtı" diye suçlanmasına yol açmıştır³⁵. Ancak, beklenmedik bir kalp krizi sonucu Gümüşpala ölünce, Parti'nin ivedi olarak bir genel başkan seçmesi gerekir.

Tam bu noktada parti içinde iki aday öne çıkmaktadır. Her ikisi de Isparta'lı olan adaylardan Saadetin Bilgiç, aşırı sağ ve dinci guruplardan destek görmektedir. Örneğin, milliyetçi, muhafazakar ve dinci kanadın çevresinde toplandığı Büyük Doğu Dergisi, Necip Fazıl Kısakürek'in kaleminden açıkça Bilgiç'e destek vermektedir³⁶. Demirel'e karşı ise kuşku ve suçlama dolu yazılar yayınlamaktadır. Bunlardan birisinde Kısakürek, "Süleyman Demirel'in arkasında, bütün eski DP enkazı, haşmetli basın cenapları, Mason tesir ve telkinleri... vardı"³⁷ demektedir.

Ancak, aşırı dinci ve milliyetçilerin Bilgiç'i desteklemeleri, bir bakıma Demirel'in işine yarayacaktır. Diğer aday olan Demirel, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından, "aydın, yobazlığa yüz vermeyecek, demokratlara alet olmayacak, dünya görmüş, laik, lisan bilir ve genç" bir adam olduğu için desteklenmektedir³⁸. Demirel'in almış olduğu eğitim ve Batı'ya dönük yüzü Amerika tarafından da hoş karşılanmaktadır. Ordunun başı olan Sunay da Demirel'i desteklemekte, AP'nin başına O'nu uygun görmektedir. Böylece, Ordu, Çankaya ve Amerika'dan destek alan Demirel, 29 Kasım 1964'de AP'nin ikinci Genel Başkan'ı seçilmektedir³⁹.

Genel Başkan Demirel henüz 40 yaşındadır ve milletvekili değildir. İnönü Koalisyonu'nun Meclis'te sunduğu 1965 yılı bütçesinin görüşmelerini, ancak uzak bir köşedeki cam kabinin gerisinden izleyebilmektedir. Bütçe, 197 beyaz oya karşılık 225 kırmızı oyla reddedilirken, bu hükümetin de reddi anlamına gelmekte ve İnönü için istifadan başka seçenek bırakmamaktadır⁴⁰.

³³ Kahraman, a.g.e., s. 46.

³⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, Cilt 3, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2003, Dördüncü Basım, s.86.

³⁵ Kahraman, a.g.e., s. 53

³⁶ Yesevizade, **Süleyman Demirel Veya Yalan Üzerine Kurulu Bir Politik Hayat**, Hakikatı Arayış Neşriyatı, Ankara 1990, s. 86

³⁷ Aynı Eser, s. 83.

³⁸ Aynı Eser, s. 86.

³⁹ Ali Gevgilili, a.g.e., s. 275.

⁴⁰ Gevgilili, a.g.e., s. 276.

İnönü'nün ipini çekenler yalnızca Meclis'teki partiler değildir. Dost Amerika, İnönü'nün kullanım süresini doldurduğunu ilan etmekte ve yerine başbakan olabilecek adayı bulmak üzere de (Ağustos 1964'de) Türkiye'ye General Porter adında bir Amerikalı'yı göndermektedir. Porter, Türkiye'de üniversite öğretim üyelerinden generallere ve Cevdet Sunay'a kadar bir çok kişi ile görüşmektedir. Bu görüşmelerin ardından da Sunay da dahil olmak üzere önemli noktalardaki insanlar Demirel'e karşı sempati duymaya başlamaktadır.

İnönü'nün istifasının ardından hükümet boşluğunun doldurulması gerekiyordu. Demirel, kontenjandan senatoya sokularak başbakan yapılabilirdi ama bu seçenek her nedense kullanılmamakta, Demirel parlamento dışından kabineye bakan olarak girmektedir. Kabinenin başkanı bağımsız senator Suat Hayri Ürgüplü seçilmekte ve Ürgüplü'nün başkanlığında AP, YTP, CKMP ve MP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmaktadır. Hükümetin başbakan yardımcısı Süleyman Demirel için bu, iktidara ısınma ve başbakanlığa hazırlanma dönemidir⁴¹.

16 Şubat 1965'de başlayan başbakan yardımcılığı görevi boyunca Demirel, yurt içinde pek çok geziye katılmış, meydanlarda konuşmalar yapmıştır. Seçim kampanyası boyunca komünizm düşmanlığı ve milliyetçilik ana temayı oluşturmuştur⁴². Bu sırada TİP ve Aybar da meydanlara çıkmakta ve kitleleri etkisi altına almaktadır⁴³. 8 Haziran 1965 akşamı, Kızılay Meydanı'nda TİP'in yayın organı Dönüşüm dergisini satan gençlerin üzerine eli kalash bir gurup adam saldırmış ve meydan kana bulanmıştır. Bu saldırıda Demirel'in emir veren, Türkeş'in eli kalash adamları bulan ve güvenlik güçlerinin de saldırıya destek veren taraflar olduğu yolunda iddialar ortaya atılmış, dahası bu saldırıda yer alan " kalashlılardan" birisinin sonraki yıllarda Demirel'in koruması olarak görev yaptığı ileri sürülmüştür⁴⁴.

Demirel'in siyasete komünizm düşmanlığı ile başlaması, dönemin özgül koşullarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Türkiye, Sovyet (ve dolayısıyla da komünizm) tehdidine karşı ABD'ye iyice yakınlaşmıştır. ABD'de ise tam da bu sıralarda anti-komünist propagandalar ve komünist avı başlatılmıştır. Kapalı kutu Sovyet'lerin, rejimini komşu ülkelere ihraç edebileceği korkusu, sağduyuyu da dışlayan bir biçimde CHP'yi bile aşırı solcu ve komünizm yanlısı olarak göstermektedir. Öte yanda Yunanistan'ın da taraf olduğu Kıbrıs sorunu, ülke içerisinde milliyetçi duyguları ateşlemektedir. Amerika'da almış olduğu eğitim ve DP'ye olan yakınlığı, doğal olarak Demirel'i de anti-komünist bir

⁴¹ Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başkanlığı 1961-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s. 247.

⁴² Kahraman, a.g.e., s. 93.

⁴³ Gevgilili, a.g.e., s. 282.

⁴⁴ Kahraman, a.g.e., s. 81.

siyasa içine çekmiştir. Üstelik tüm Avrupa’da sol akımlar güçlenmekte ve sonradan 68 kuşağı olarak anılacak insanlar, anti-militarist ve anti-emperyalist hareket içerisinde, özellikle ABD’nin dört bir yana uzanan savaşçı girişimlerini meydanlarda kınamaktadırlar. Bu kargaşa ortamı Türkiye’yi de sararken, bir yandan da 1961 Anayasa’sının özgürlükçü maddeleri ile yeni siyasi partiler sol yelpazede yer almaya başlamaktadırlar. Demirel, işte tam da bu koşulların egemen olduğu bir dönemde siyasete girmekte ve 10 Ekim 1965’de yapılan genel seçimlerde 240 milletvekili çıkaran partisi ile tek başına hükümeti kurma gücüne kavuşmaktadır. 23 Ekim’de Cumhurbaşkanı Gürsel, Hükümeti kurma görevini Demirel’e vermektedir.

SONUÇ

Buraya kadar yazılanlar, Kasım 2004’de 80. yaşını dolduran eski başbakan, eski cumhurbaşkanı ve yüreği hala siyasetle atan Süleyman Demirel’in ilk 41 yıllık yaşam öyküsünü özetlemektedir. Tek parti döneminde köyde yetişmiş, kentte okumuş, Amerika’da eğitilmiş; DP veya çok parti döneminde bürokraside yükselmiş ve sağlam adımlarla siyasete yönelmiş, aşilamayacak hiç bir engelle karşılaşmamış bir insanın yaşamıdır bu. Yaşamı 1950 öncesi, 1950-1960 arası, 1960-1980 dönemi ve 1980 sonrası olarak, Türk siyasetinin ve ekonomisinin önemli kırılma noktalarına göre dönemlendirilirse şayet, görülecektir ki, O, her devrin adamı olmuştur. Yaklaşık 40 yıldır, merkez sağdaki ağırlığını yitirmemiştir.

Demirel’in Erbakan gibi siyasete din sömürüsünü bulaştırmaması, O’nun siyasal kimliğinin en olumlu yanıdır. Almış olduğu dinsel eğitim ve yetiştiği aile ortamının inançlarının güçlülüğü göz önüne alınırsa, bunun önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu, O’nun kimliğini üretirken, ailesinden bağımsız ve aklın gücü ile kendi inanç sistemini oluşturabildiğini gösterir. Dogmatik olmayan, sorgulayan, katılımcı ve yeniliklere açık, pragmatik bir insanın var oluş sürecidir bu. İslamköy’den çıkan ama evrensel değerlere ulaşmak için ülke sınırlarını zorlayan bir kimlik...

Her zaman olduğu gibi O da siyasete girerek “kirlenmeye” başlayanlar arasına katılmış, masonlukla suçlanmış, kardeşleri ve yeğenleri nedeniyle eleştirilmiştir. Türkiye’de ilk “hayali ihracat” deneyimi bu soyadı altında gerçekleşmiştir. İktidar hırsı O’nu parti genel başkanlığından Cumhurbaşkanlığına kadar savururken, yoluna çıkan tek engel Türk Silahlı Kuvvetleri olmuş ama bu engelin de üstesinden, pek zorlanmadan gelebilmiştir.

Sonuç olarak, bugün Türkiye’de asla yadsınamayacak bir Süleyman Demirel gerçeği vardır. Menderes’in prenslerinden, “Barajlar kralı” ve Celal Bayar’ın “bizim eski su müdürü” dediği halk tipi, köylü Demirel, Türkiye’nin en genç genel müdürü,

Amerika'ya gönderilen ilk teknisyeni ve milletvekili olmadan Meclis kürsüsüne çıkan ilk siyaset adamıdır. O, İslamköy'ün hızla parlayan "çobanyıldızı" dır.

KAYNAKÇA

- ARZIK, Nimet (1985), **Demirel'in İçi-Dışı**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- AYKAN, Cevdet (1994), "Demirel'in Anlamı" **Devlet Anlayışı, Eser ve Hizmetleriyle Süleyman Demirel**, ISVAK Yayın No:3, s.3-31, Ankara.
- CEYHUN, Ekrem (1994), "Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in Yaptığı Büyük Hizmetler ve Gerçekleştirdiği Yatırımlar" **Devlet Anlayışı, Eser ve Hizmetleriyle Süleyman Demirel**, ISVAK Yayın No:3, s.67-136, Ankara.
- CILIZOĞLU, Tanju (1988), **Zincirbozan'dan Bu Güne Demokrasi Mücadelesinde Demirel**, Matay Ltd. Şti. Ankara.
- GEVGİLİLİ, Ali (1981), **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar, Bilim ve Sorunlar Dizisi, İstanbul.
- KAHRAMAN, Ahmet (1993), **Devr-i Süleyman**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- KOÇAK, Salim (1991), **Demirel'de Bir Başka Boyut**, Gündem Ajans Yayıncılık, Ankara.
- SÖNMEZ, Necmi (1994), "Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesinde ve Köy Kalkınmasında Sayın Süleyman Demirel", **Devlet Anlayışı, Eser ve Hizmetleriyle Süleyman Demirel**, ISVAK Yayın No:3, s.53-66, Ankara.
- TOKER, Metin (1969), **Demokrasi'nin İsmet Paşa'lı Yılları, İnönü'nün Son Başkanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- YENİ ASYA (1987), **Kalkınmanın Manevi Yönü Demirel**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
- YESEVİZADE (1990), **Süleyman Demirel Veya Yalan Üzerine Kurulu Bir Politik Hayat**, Hakikatı Arayış Neşriyatı, Ankara.